

Т.І. ШАНСКОВА,
кандидат педагогічних наук, доцент
(завідувач кафедри психології і педагогіки факультету
післядипломної освіти та довузівської підготовки
Житомирського державного університету імені Івана Франка)

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ АНДРАГОГА У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ЗДОБУТТЯ ДРУГОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається специфіка виявів педагогічної майстерності у професійній діяльності викладача-андрагога, подано шляхи її вдосконалення та висвітлено поняття «андрагогічна компетентність».

В статье рассматривается специфика проявлений педагогического мастерства в профессиональной деятельности преподавателя-андрагога, поданы пути его усовершенствования, охарактеризовано понятие «андрагогическая компетентность».

In article specificity of displays pedagogical skill in professional work of the teacher-andragoga is considered, ways of his improvement are submitted, the concept «andragogical competence» is characterized.

Постановка проблеми. Сучасний етап реформування освіти зумовлює необхідність зміни змісту й структури організаційно-методичного забезпечення, пошуку інноваційних підходів, активних форм і методів навчання, спрямованих на формування творчої особистості фахівця-андрагога з високим рівнем розвитку компетентності в умовах неперервної освіти.

Тому сьогодні гостро постає проблема підготовки фахівців до навчання дорослих, які прагнуть навчатися або ж поглиблювати й розширювати вже набуті знання. Згідно з матеріалами V Міжнародної конференції з освіти дорослих (м. Гамбург, 1997 р.) саме освіта дорослих була визнана одним з унікальних засобів стабільного розвитку суспільства у XXI столітті. Особливе значення це має в контексті підготовки майбутніх фахівців, яка спрямовується на формування компетентних, самостійних, активних і творчих особистостей з високим рівнем знань, умінь і навичок. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті проголошено, що головною метою системи освіти є створення умов для розвитку й самореалізації кожної особистості, здатної навчатися впродовж життя. Це стало важливим кроком на шляху до вдосконалення педагогічного процесу.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Розвиток андрагогіки як науки сприяв появі багатьох наукових розробок, присвяченим:

- методологічним засадам андрагогіки (К. Гріффін, С.І. Змеєв, Г.В. Куйперс, Л.М. Лесохіна, І. Лордж, Ф. Рейс та ін.);
- особливостям викладання у процесі навчання дорослих (Г. О. Балл, О.М. Буренкова, Е. Джонс, В.К.Дьяченко, А. М. Леонтьев, Н. Лем та ін.);
- підготовці викладачів до навчання дорослих (Л.П.Алексєєва, С.Г. Вершловський, Н.М. Гайдук, С.М.Грабовский, Дж. Лінч, та ін.).

Дослідженням післядипломної освіти, зокрема педагогічної, присвячено багато робіт українських науковців, а саме:

- загально педагогічним аспектам функціонування післядипломної педагогічної освіти (Л.Ф. Ващенко, Б.А.Дьяченко, Л.М. Кравченко, А.І. Кузьмінський, О.Г.Козлова, М.І. Лапенюк та інші);
- проблемам реформування та розвитку післядипломної педагогічної освіти (М.І. Дробоход, А.С.Нікуліна, В.В. Олійник та інші);
- дидактичним аспектам післядипломної педагогічної освіти (Н.І.Балик, В.М. Буренко, А.М. Зубко та інші);
- розвитку та вдосконаленню особистісних якостей педагогічних працівників у системі післядипломної освіти (В.Ю. Арешонков, Г.О.Балл, С.А. Болсун, В.В. Вітюк, В.А.Семиченко та інші).

У той же час питанню професійної майстерності викладача-андрагога у вищій школі приділяється недостатньо уваги.

Отже, **метою статті** є з'ясування специфіки виявів педагогічної майстерності у професійній діяльності викладача-андрагога у вищій школі та шляхів її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. *Андрогог* – фахівець у галузі навчальної, виховної, реабілітаційної, інформаційно-орієнтувальної і організаційної роботи з дорослими. За твердженням науковців, основними функціонально-посадовими обов'язками фахівця-андрагога можуть бути:

- організація і реалізація навчання дорослих з урахуванням соціальних, психологічних, життєвих, фізіологічних особливостей;
- надання допомоги у науково обґрунтованій організації і реалізації навчального процесу;
- проведення науково-дослідницької роботи з проблем освіти дорослих;
- консультації з питань виробничої, навчальної, соціальної роботи й особистого життя.

Своєрідність функцій андрагогів можна виразити в нових термінах, які відображають їх особливості:

- *тьютор* – забезпечує супровід індивідуальних освітніх програм у системі підвищення кваліфікації;
- *фасилітатор* – полегшує процес залучення дорослої людини до нових знань;
- *модератор* – виконує функції консультанта.

Виконання цих функцій передбачає підвищення андрагогічної компетентності спеціалістів, яка включає розуміння ними особливостей дорослих як суб'єктів освітньої діяльності; володіння освітніми технологіями, адекватними до запитів тих, хто навчається; організацію навчання, заснованого на партнерстві.

Серед вітчизняних наукових досліджень вже з'явилися роботи, присвячені андрагогічній компетентності викладачі ВНЗ та шляхам її формування. Так, І.О. Зель визначає *андрагогічну компетентність* як інтегративну якість особистості, що виявляється у здатності створити оптимальні умови для навчання дорослих, передбачає розвиток творчих здібностей дорослої людини, сприяє опануванню вміннями, навичками планування, реалізації, відбору змісту, форм, методів навчання та здійсненню не тільки традиційної інформаційно-накопичувальної, але й методологічно-орієнтованої освіти, необхідної людині для роботи з потоком інформації, що постійно розширюється [1, с. 4].

Отже, освіта дорослих потребує андрагогічної компетентності викладачів і методистів, які з ними працюють. Їхня функція все більше змінюється від передачі знань до фасилітації, тобто допомоги дорослим у саморозвитку та самореалізації. Посилюється значення консультування, що ґрунтується на партнерських стосунках та є формою індивідуальної роботи з дорослим.

На думку американських учених Р. Брокета, Ш. Меріам, А. Ньюкс професійна готовність андрагога до педагогічної діяльності містить дві складові: володіння високим рівнем знань, умінь та навичок у сфері своєї спеціалізації та методичною компетентністю, що заснована на андрагогічних засадах.

Методична компетентність дає можливість андрагогу аналізувати та оцінювати кращі педагогічні досягнення в галузі методики викладання навчальних дисциплін; з метою вдосконалення викладання конкретної навчальної дисципліни застосовувати новітні технології викладання; здійснювати рефлексію власної методики викладання.

Педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [2, с. 8].

За глибоким переконанням А.С. Макаренка, оволодіти педагогічною майстерністю може кожен педагог за умови цілеспрямованої роботи над собою. Вона формується на основі практичного досвіду. Проте не кожний досвід стає джерелом професійної майстерності. Таким джерелом є лише педагогічна діяльність, осмислена з точки зору і суті, і мети, і технологій; сплав особистісно-ділових якостей і професійної компетентності педагога.

Окремої уваги потребують осмислення й вироблення власної професійної позиції викладачем-андрагогом, готовність до вдосконалення професійних знань і умінь, моделювання, проектування, прогнозування позитивних змін у своїй діяльності.

У межах педагогіки рефлексію досліджували К.В. Вербова, І.Ф. Ісаєв, Б. Ковальов, С.В. Кондратьєва, В.А. Кривошеєв, Ю. Кулюткін, В.О. Сластьонін,

Г.Н. Сухобська та ін. А.А. Бізязєва під педагогічною рефлексією розуміє складний психологічний феномен, що виявляється в здатності педагога займати аналітичну позицію щодо до своєї діяльності. Автор відокремлює двопланову концептуальну модель педагогічної рефлексії, що має два рівні:

- операціональний (конструктивно-виконавчі, мотиваційні, прогностичні аспекти, що відображаються в рефлексії свідомості);
- особистісний (професійно-особистісна суб'єктна орієнтація вчителя в його діяльності й особистісна включеність у рефлексивну ситуацію) [3].

Аналіз досліджень дає змогу стверджувати, що педагогічна рефлексія виконує ряд функцій, а саме:

- “забезпечує усвідомлене ставлення суб'єкта до вдосконалення діяльності”, детермінує продуктивні й інноваційні якості творчого мислення (С.Л. Рубінштейн);

- здійснює системну цілісну регуляцію педагогічної діяльності, що виявляється в індивідуальному стилі діяльності (Б.П. Ковалев);
- впливає на рівень професіоналізму, педагогічної майстерності, що виявляється у здатності суб'єкта до постійного особистісного та професійного самовдосконалення й творчого зростання на основі психологічних механізмів самоаналізу та саморегуляції (А.А. Бізязєва);
- підвищує продуктивність педагогічної діяльності (А.А. Реан);
- сприяє подоланню та запобіганню таким негативним явищам, як ранні “педагогічні кризи”, “педагогічне виснаження” (Л.М. Мітіна);
- запобігає професійній деформації педагога, дає змогу долати розгляд педагогічних явищ з однієї стереотипної точки зору (Р.І. Смирнова).

Окремої уваги потребують осмислення й вироблення власної професійної позиції викладачем-андрагогом, готовність до вдосконалення професійних знань і вмінь, моделювання, проектування, прогнозування позитивних змін у своїй діяльності.

Педагогічна творчість викладача є важливою складовою вирішення проблеми оптимізації навчального процесу: оригінальне вирішення педагогічних завдань, розробка нових педагогічних методів, прийомів, засобів, застосування педагогічного досвіду в нових умовах, удосконалення системи роботи зі студентами, імпровізація в педагогічному процесі. Під час роботи зі студентами викладач передбачає педагогічні ефекти, впливає на уяву, увагу, пізнавальну діяльність студентів, а також звертається до педагогічного перевтілення, що робить його діяльність творчим процесом. Творча праця є засобом досягнення вершин педагогічної майстерності.

Педагогічна дія розглядається як елемент педагогічної діяльності та як педагогічно доцільний, спланований чи імпровізований вчинок педагога, що спричиняє зміну педагогічної ситуації або особистісні зміни учнів [2].

Викладач вищого педагогічного навчального закладу виступає для дорослих студентів зразком педагогічної майстерності, а взаємодія з ним розглядається як механізм професіоналізації майбутніх фахівців гуманітарного профілю.

Компонентами психологічної готовності викладача-професіонала до самовдосконалення є:

- гуманістична спрямованість (центрацію) особистості у викладацькій діяльності;
- перспективна орієнтацію кар'єри на майбутнє;
- домінуючі оптимістичні емоційно-вольові переживання та відчуття задоволення від викладацької діяльності;
- творчо-лідерський та новаторський рівні професіоналізму, що реалізуються через андрагогічну компетентність, майстерність,
- спосіб опанування педагогічного досвіду.

Важливою характеристикою успішності викладача-андрагога у професійній діяльності є потреба в саморозвитку та самоактуалізації, що виявляється у задоволеності від викладання у дорослих студентів, автентичності особистості, упевненості в собі, критичності, високому ступені рефлексії, відкритості у спілкуванні з іншими.

Вимірювання рівня самоактуалізації осіб віком після 30 років (характерним для професійно самодостатніх викладачів вищої школи) в ієрархії цінностей показало, що респонденти найважливішими цінностями назвали цікаву роботу; розвиток (робота над собою, постійне фізичне й духовне самовдосконалення); суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі); пізнання (можливість розширення своєї освіти, світогляду, загальної культури, інтелектуальний розвиток); продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей) [4]. Такі показники виступають провідними механізмами особистісного розвитку викладача.

За умов перебудови системи освіти від моделі «передачі знань» до моделі «навчання здобувати знання» більше контролюється не процес, а результат освіти. Тому пріоритетним принципом викладацької діяльності андрагога є обов'язкова результативність, гарантія задоволення потреб тих, хто навчається. Цей результат може полягати в отриманні дорослими студентами чітко стандартизованих знань, відпрацюванні до автоматизму вмінь, розумінні професійних або загальнолюдських явищ, формування нового погляду на них, рефлексія над їх характером тощо [5].

Викладач має постійно оцінювати особистий досвід, за допомогою педагогічно доцільної технології (переконуючого впливу, атракції тощо) перетворювати ідеальні професійні установки дорослих студентів у їхні особисті позиції, систему цінностей.

Основними критеріями професійно-творчого саморозвитку особистості викладача-андрагога є:

- самостійність як саморозвиток засобами професії (професійна мотивація, рівень задоволеності викладацькою діяльністю, здатність адекватно оцінити рівень своєї кваліфікації, постійна готовність до професійного самовдосконалення тощо);

- професійно орієнтоване мислення (здатність до системного аналізу, прогнозування власного розвитку, ерудиція тощо);
- творче ставлення до професійної діяльності (творча уява, інтуїтивне мислення, образна професійна пам'ять, акторське мистецтво тощо).

Висновки. Таким чином, андрагогічну компетентність викладача ВНЗ можна розглядати як складову його педагогічної майстерності. Професійна діяльність викладача-андрагога спрямована на забезпечення випереджувальної професійної підготовки фахівців в умовах здобуття другої вищої освіти відповідно до суспільних вимог та поєднання професійного та особистісного розвитку людини; передбачає формування мотивації дорослих студентів на оволодіння високим рівнем знань та вмінь в умовах здобуття другої вищої освіти, вироблення власного стилю педагогічної майстерності, спрямованість на подальший саморозвиток та самовдосконалення; здійснюється з використанням комплексних знань про особливості життєдіяльності дорослої людини та основі інноваційних освітніх технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Формування андрагогічної компетентності у студентів гуманітарних факультетів класичних університетів : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / І.О. Зель; Черкас. нац. ун-т ім. Б.Хмельницького. — Черкаси, 2009. — 20 с.
2. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. — К.: Вища шк., 1997. — 349 с.
3. Бизяева А.А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А.А. Бизяева. — Псков : ПГПИ, 2004. — 216 с.
4. Корольова К. Діагностування рівня особистісного розвитку з урахуванням вікового фактора / К. Корольова // Соціальна психологія. — 2008. — № 2. — С. 121.
5. Браже Т. Г. Принципы оценки деятельности андрагога / Т. Г. Браже // Педагогика. — 2000. — № 6. — С. 18–20.
6. Змеев С.И. Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых. — М.: ПЕР СЭ, 2005. — 326 с.